1. Starta en utredning

Här ger Livsmedelsverket vägledning om hur kraven i lagstiftningen kan uppnås. Vägledningen är inte bindande och utesluter inte andra sätt att uppfylla kraven.

I detta avsnitt får du tips inför den första kontakten med anmälaren samt hjälp att avgöra om en utredning ska startas.

Huvudansvariga

Den kommunala kontrollmyndigheten och smittskyddsenheten.

Den kommunala kontrollmyndighetens ansvar

Smittskyddsenhetens ansvar

I vissa fall är i stället Livsmedelsverket eller länsstyrelsen ansvarig kontrollmyndighet.

Livsmedelsverkets ansvarsområden

Länsstyrelsens ansvarsområden

Steg i detta moment

- Ställ rätt frågor till den som tagit kontakt.
- Bedöm om smittan kan vara livsmedels- eller dricksvattenburen.
- Skriv en falldefinition, och – uppdatera den vid behov.
- Gör kompletterande intervjuer.

Vem startar utredningen?

En utredning startas normalt av kontrollmyndigheten eller smittskyddsenheten, närmare bestämt den av parterna som först får kontakt med den eller de som blivit sjuka.

Den lagstiftning som reglerar skyldigheten att utreda har följande lydelse:

Kommunen ska i samarbete med smittskyddsläkare, länsstyrelse och Folkhälsomyndigheten genomföra epidemiologiska utredningar av livsmedelsburna utbrott. Utredningen ska i förekommande fall även ske i samverkan med andra berörda tillsynsmyndigheter. Se 4 § LIVSFS 2005:7.

Smittskyddsläkaren ska skyndsamt underrätta de myndigheter eller den kommun som ansvarar för att smittskyddsåtgärder vidtas mot djur eller objekt som sprider eller misstänks sprida smittsam sjukdom. Se 6 kap. 7 § smittskyddslagen (2004:168).

Den part som tar emot anmälan stämmer vid behov av med den andra parten, och beslutar därefter att starta eller inte starta en utredning.

Samråd mellan kontrollmyndigheten och smittskyddsenheten

Som livsmedelsinspektör på kontrollmyndigheten får du ofta en anmälan direkt från en person som har blivit sjuk, via telefon, webbenkät eller e-post. Anmälan kan också komma från aktuell verksamhet som blivit kontaktad av någon som blivit sjuk. Det kan även vara smittskyddsenheten som uppmärksammar er på att ett utbrott kan vara på gång.

Du på smittskyddsenheten får normalt första kontakten genom att någon som blivit magsjuk vänt sig till sjukvården. Du kan då få informationen direkt från en vårdcentral, ett mikrobiologiskt laboratorium eller via rapportering i SmiNet, det vill säga Folkhälsomyndighetens och smittskyddsenheternas databas för smittsamma sjukdomar. Det kan även vara Folkhälsomyndigheten som uppmärksammar er på att ett utbrott kan vara på gång. Det är inte heller ovanligt att kontrollmyndigheten hör av sig om utbrott. Information om eventuellt utbrott kan även komma från länsstyrelsen.

Att starta en utredning kan inledningsvis innebära mycket arbete. Tänk på att du därför kan behöva omprioritera dina övriga arbetsuppgifter.

Du har startat en utredning när du har

- gjort bedömningen att en anmälan kan vara en livsmedels- eller dricksvattenburen smitta
- gått vidare genom att intervjua drabbade.

Gör du det har du startat den del av utredningen där du intervjuar, samlar in och bearbetar data från patienter/personal. Mer om det finns i kapitlet Utvidgad utredning under rubriken Epidemiologisk undersökning.

Epidemiologisk undersökning

Ställ rätt frågor till den som tagit kontakt

Frågorna du ställer till personen som har blivit magsjuk ska vara väl utvalda och genomtänkta så att du

- kan bedöma om smittan verkligen är livsmedels- eller dricksvattenburen
- kan avgöra om fallet ska utredas
- kan formulera en eller ett par första hypoteser om orsaken
- kan skriva en falldefinition.

Exempel på viktiga frågor finns i särskilt frågeformulär. Förslagsvis kan frågorna 1-13 vara utgångspunkt för en första bedömning. I vissa fall kan du därefter behöva återkomma med ytterligare frågor. Se Gör kompletterande intervjuer.

Intervjufrågor vid matförgiftning

För att kunna ställa rätt frågor kan det även vara bra att vara orienterad om aktuella larm, återkallanden av livsmedel, pågående utbrott i landet med mera. Håll gärna kontakt med Livsmedelsverkets utbrottsjour tel 018-171415 eller via www.livsmedelsverket.se, och Folkhälsomyndigheten på tel 010-205 20 00 eller via Folkhälsmyndighetens webbplats.

Folkhälsmyndighetens webbplats

Tänk särskilt på detta när du talar med anmälaren:

- Avsätt gott om tid så att den du talar med får chans att tänka efter ordentligt.
- Presentera dig och din roll.
- Förklara syftet med utredningen: att spåra smittan så att inte fler blir sjuka.
- Anteckna alla uppgifter direkt. Använd frågeformulär så att samtalet sker på ett systematiskt sätt.
- Visa empati om personen har varit väldigt sjuk.
- Tala så att personer i olika åldrar och med olika språkfärdigheter förstår.
- Ibland kan tolk behövas. I så fall, be att få återkomma med tolk.
- Hänvisa till sjukvården vid medicinska frågor.
- Förbered anmälaren/personen för eventuell provtagning (av person eller livsmedel)
- Avsluta med att tacka och fråga om du vid behov får återkomma.

Bedöm om smittan är livsmedels- eller dricksvattenburen

- Försök avgöra om anmälarens berättelse (symtom, varaktighet med mera) tyder på livsmedels- eller dricksvattenburen smitta. Finns något i beskrivningen som särskilt pekar mot det?
- Försök avgöra hur många som insjuknat genom att intervjua de drabbade.
- Överväg att kontakta den aktuella verksamheten för att ta reda på om de har fått in ytterligare anmälningar.

Förbered dig på att eventuellt göra en inspektion på det aktuella företaget.

Gör en inspektion hos livsmedelsföretagaren

Livsmedelsföretagarens ansvar

Tänk på att vissa symtom som liknar matförgiftning även kan orsakas av vissa mediciner, alkohol, kronisk magtarmsjukdom och stress. Tänk också på att ett utbrott av norovirus, det vill säga vinterkräksjukan, mycket väl istället kan vara person-till-person smitta och alltså inte ha orsakats av livsmedel eller dricksvatten.

Tecken på livsmedelsburen smitta:

- två eller flera personer med liknande och typiska matförgiftningssymtom
- flera anmälningar med anknytning till samma matställe, restaurang eller liknande
- flera anmälningar med koppling till ett visst livsmedel
- en person sjuk med typiska symtom i kombination med särskilt livsmedel, till exempel histaminförgiftning.

Ibland är det smitta i dricksvattnet som orsakar utbrottet. Specifika tecken på detta är beskrivna i avsnittet Dricksvattenburen smitta.

Skäl att starta en dricksvattenutredning

En enda sjuk person – särskilda skäl att utreda?

De flesta anmälningar handlar om en person som har blivit sjuk. Eftersom resurserna i allmänhet är begränsade bör en utredning som berör endast en person ges låg prioritet. Det kan vara tillräckligt att informera den aktuella företagaren om anmälan. Det finns dock undantag, då du alltid bör överväga att starta utredning även om bara en person blivit sjuk. Det gäller vid

- misstanke om en allergisk reaktion
- misstanke om en histaminförgiftning
- blodiga diarréer – kan vara symtom på ehec, shigella, campylobacter med mera
- ett positivt humanprov av typ listeria, ehec, eller annan smittspårningspliktig sjukdom
- symtom som tyder på livshotande sjukdom, till exempel botulism
- upprepade anmälningar som gäller samma livsmedelsföretagare.

Allergener

Histamin

Smittspårningspliktiga sjukdomar

Var också uppmärksam på att ett utbrott ofta startar med att en enda person hör av sig. Om du väljer att inte starta en utredning kan du förstås behöva ompröva ditt beslut senare, om exempelvis nya anmälningar kommer in som du misstänker har koppling till det första fallet. Därför kan det vara klokt att alltid meddela berörd verksamhet om du får in en anmälan, även när det är en enstaka anmälan, för att ta reda på om verksamheten fått in flera anmälningar.

Skriv en falldefinition

En falldefinition beskriver den gemensamma nämnaren för de fall som hör till ett misstänkt utbrott vid en given tidpunkt. Falldefinitionen är en hjälp att hålla isär de fall som hör till utbrottet från fall som inte gör det. Utgå från de uppgifter som hittills kommit in och justera sedan definitionen allteftersom flera fall dyker upp och du får veta mer om utbrottet och blir säkrare på vissa uppgifter.

Definitionen ska innehålla tre uppgifter:

- tidsperioden
- platsen eller evenemanget
- personbeskrivning (till exempel symtom, anställda vid visst företag, en åldersgrupp, laboratorieresultat).

Tre exempel på hur en falldefinition kan lyda:

- Personer som besökte restaurang X under perioden 28 maj till 2 juni, och 6–72 timmar efter besöket fått diarré, kräkningar, magsmärtor och feber.

- Invånare i kommun X som insjuknat med kräkningar och diarré under perioden 15 till 30 augusti.
- Personer boende i Sverige som från och med 1 oktober diagnostiserats positiva för Salmonella Agona.

Var uppmärksam på sekundärfall

Sekundärfall är fall som inte har exponerats för själva smittkällan. De har istället smittats direkt av en smittad person eller indirekt av en smittad person till exempel via mat eller toalettbesök. Hantera sekundärfall separat så att de inte vilseleder och försvårar utredningsarbetet. Sekundärfall förknippas framförallt med smittämnen med låg infektionsdos såsom norovirus, shigella, ehec med flera.

Gör kompletterande intervjuer

Ibland ger den första kontakten med anmälaren alltför knapp information. Då behöver kontrollmyndigheten eller smittskyddsenheten ta kontakt på nytt och ställa fler frågor. Dessutom om du misstänker att fler kan ha blivit sjuka, försök hitta ytterligare personer att intervjua.

Sök aktivt upp fall för att få fler att intervjua

Denna intervju ska ske så snart som möjligt efter den första kontakten, helst samma dag. Speciellt viktigt är det att vara snabb i de fall då misstänkt måltid eller livsmedel intogs nyligen, det vill säga mellan en och sju dagar tillbaka. Det gäller de flesta anmälningar. Intervjun kan vara muntlig eller skriftlig. En skriftlig intervju kan du göra digitalt eller i pappersform.

Syftet med intervjun kan vara att

- få mer detaljer om exempelvis symtomen
- undersöka närmare vilket livsmedel som kan ha orsakat matförgiftningen
- avgöra om ett enstaka fall verkligen ska utredas
- få fram ny information som kan ha tillkommit under tiden.

För att undvika dubbelarbete är det viktigt att kontrollmyndigheten och smittskyddsenheten före intervjustart kommer överens om vem som ska göra intervjun, och diskuterar lämpliga frågor att ställa. I vissa regioner finns redan en överenskommelse om vem som gör vad.

Hur många personer bör intervjuas?

Det kan vara frestande att lita på en eller ett par personers svar. Att ge en exakt siffra på hur många som ska intervjuas är svårt, det måste du avgöra från fall till fall. Ibland kan uppgifter från fem personer vara tillräckligt. Ibland behövs fler för att få en tydligare bild av symtom, sjukdomens varaktighet och vad de sjuka har ätit och druckit.

Om ett utbrott berör en enda familj kan det räcka att prata med personen som tog kontakt. Om det handlar om ett äldre barn som exempelvis fått en allergisk reaktion är det bra att prata med barnet självt.

Sök aktivt upp fall för att få fler att intervjua

För att få tillräckligt många att intervjua kan du behöva leta upp fler fall. Några tips:

- Fråga de insjuknade om de vet ytterligare personer som är eller har varit sjuka.
- Fråga vid behov livsmedelsföretagaren/verksamhetsutövaren om de har kontaktuppgifter på fler som kan vara aktuella.
- Fråga Folkhälsomyndigheten eller Livsmedelsverket om de känner till något.

Många privatpersoner vet inte att de bör kontakta kontrollmyndigheten om de misstänker att de har blivit sjuka av livsmedel eller dricksvatten. Det finns heller ingen bestämmelse om att de ska kontakta myndigheten. För att få fler att höra av sig, kommunicera det väl och på flera sätt till allmänheten, exempelvis på er webbplats. Sprid det även via massmedia och sociala medier vid behov.

Viktigt att du dokumenterar regelbundet

För de flesta utbrott räcker det att du dokumenterar inom den normala diarieföringen som myndigheten är skyldig att göra med ett ärende. Vid större utbrott kan dock många händelser ske snabbt och samtidigt, och ett flertal myndigheter och aktörer kan vara inblandade. Då kan det vara lämpligt att göra en händelselogg, där ni skriver in olika händelser i tidsföljd. Händelseloggen kan ofta betraktas som arbetsmaterial och behöver då inte lämnas ut om någon begär att få ut handlingar i ärendet, detta enligt 2 kap. 7 § tryckfrihetsförordningen. Det kan vara bra att känna till eftersom det kan ha lagts in personuppgifter och liknande där som är sekretessbelagda.

Vid vissa utbrott där många personer är inblandade kan du använda verktyget the Linelist Tool för att systematisera all information du får in.

Dokumentera fall med The Linelist tool

Senast uppdaterad 30 april 2026 Ansvarig grupp ROR_LH